

POSVETOVANJA

Posvetovanja o problemih raziskovanja sodobne slovenske zgodovine 1945—1975

V slovenskem zgodovinopisju se v zadnjem času vse bolj pojavlja potreba po zapolnitvi občutne vrzeli, ki nastaja s pomanjkanjem načrtnega proučevanja našega razvoja po osvoboditvi. V primerjavi z obdobjem med obema vojnama in časom narodnoosvobodilne borbe, ki ga načrtno proučuje vrsta raziskovalcev že dalj časa, pa povojni čas doslej še ni dočakal zgodovinsko kritične obdelave, ampak je obdelan samo fragmentarno oziroma publicistično v skladu s trenutnimi političnimi in podobnimi potrebami. Situacija v jugoslovanskem okviru ni bistveno boljša, zato je nujno, da se lotimo dela sistematično, znanstveno poglobljeno in dobro organizirano.

Zahtev, ki tako delo utemeljuje je več in jih naj navedemo samo nekaj. Velike potrebe po rezultatih takega raziskovanja se pojavljajo pri vzgojno izobraževalnem delu, ki se povečujejo vzporedno z razvojem našega vzgojno izobraževalnega sistema. Prav tako je potrebno, da celovito prikažemo zgodovinsko kontinuiteto, izvirnost in uspehe naše socialistične graditve in obenem opozorimo na vzroke in posledice posameznih neuspehov, ki nujno spremljajo vsak razvoj. Glede na naš geopolitični položaj smo še posebej dolžni pravilno in objektivno prikazati našo vlogo in mesto v sedanjem svetu, mednarodnem delavskem gibanju, odnosih do narodnih manjšin in mednarodnih odnosih sploh.

Vse to pa ne moremo obravnavati ločeno od proučevanja dela in razvoja poglobitnega nosilca narodnoosvobodilne borbe in povojnega razvoja KP oziroma ZKJ, ki ni le politična delavska organizacija, ampak se v kritičnih trenutkih identificira s poglobitnimi interesi ljudskih množic in obratno. Ta njen širši družbeni pomen se odraža tudi v sklepu Predsedstva ZKJ, da je nujno potrebno izdelati znanstveni in sintetični prikaz zgodovine ZKJ, kar za to obdobje pomeni sintetični zgodovinski pregled naše socialistične graditve. V skladu s tem sklepom je Marksistični center pri CK ZKS sklical 28. maja 1976 v Ljubljani posvetovanje o vsebinskih in metodoloških problemih proučevanja povojne slovenske zgodovine s posebnim poudarkom na družbeni vlogi ZK.

Marksistični center ima pri izvajanju te naloge po poprejšnjem dogovoru vseh zainteresiranih vlogi stalnega pobudnika, idejnega usmerjevalca in koordinatorja med številnimi raziskovalnimi dejavniki, ki bodo morali sodelovati pri izvajanju tega zahtevnega načrta. Mednje ne smemo prištevati samo zgodovinskih institucij (Pedagoško-znanstvene enote za zgodovino na Filozofski fakulteti, Inštituta za zgodovino delavskega gibanja, Inštituta za narodnostna vprašanja itd.), od katerih so nekatere že storile prve korake v tej smeri, ampak še vrsto institucij in raziskovalcev v drugih panogah, saj bo k izvajanju

tako zahtevne in specifične naloge nujno pristopiti interdisciplinarno in pritegniti k sodelovanju še politologe, pravnike, ekonomiste in ne nazadnje tudi aktivne soustvarjalce tega obdobja.

V skladu s trenutnim stanjem v raziskovanju tega obdobja je bila osrednja pozornost posvetovanja posvečena vprašanjem metodologije, periodizacije, ter problematike v zvezi z arhivskim gradivom in viri nasploh. Da bi se izognili možni dvotirnosti in zagotovili medsebojno obveščenost in sodelovanje v jugoslovanskem merilu, je organizator povabil k sodelovanju predstavnike tovrstnih zveznih institucij in strokovnjake, ki se v Beogradu in Zagrebu že ukvarjajo s to problematiko. Z namenom zagotoviti že v začetku potrebno širino raziskovalnega dela pa je povabil predstavnike številnih slovenskih ustanov in znanstvenih panog, ki naj bi pri izvajanju tega načrta sodelovali z zgodovinarji. Sama udeležba na posvetovanju pa je pokazala, da vlada za proučevanje tega obdobja precejšnje zanimanje.

O osnovnih metodoloških vprašanih značilnih za povojno obdobje je v svojem referatu: »Metodološki problemi raziskovanja sodobne zgodovine Jugoslavije 1943—1953« govoril gost iz Beograda dr. Branko Petranović. Po njegovem mnenju je potrebno iz obsežne problematike najprej izločiti ključne probleme značilne za to dobo, ki so: vprašanje ljudske fronte, revolucionarni etatizem, obdobje spora z Informburojem, začetki samoupravljanja. Zanje je značilna množina materiala, zato je nujno izločiti posamezne ključne probleme in ključne dokumente, ker bi pregled te velike količine dokumentov predstavljal življenjsko delo in je možen samo v skupinski obliki, ko posamezne široke probleme razbijemo na posamezne komponente, ki jih člani skupine naprej obdelujejo. S kritičnim pristopom se je možno izogniti ustvarjanju povprečja, ki je morda šibka točka takega dela. Tu se postavlja še vprašanje centralizacije ali decentralizacije raziskovanja. Lokalna in regionalna zgodovina sta del splošne zgodovine, vendar razmerje med njima ni povsem enako razmerju med centraliziranim in decentraliziranim pristopom k raziskovanju. Pri prvem se kaže predvsem situacija v vrhu, ne vidi pa se kako regionalna tla sprejemajo ali zavračajo neko odločitev in kakšna je zavest nekega ožjega socialnega okolja.

Vzporedno z decentraliziranim pristopom pa se moramo izogibati druge skrajnosti, da bi v splošni jugoslovanski zgodovini videli le skupek lokalnih zgodovin, v katerem izginjajo splošno jugoslovanske vezi. Poleg tega se postavlja pred raziskovalce še vprašanje medsebojnega odnosa med politično in družbeno zgodovino, saj se težišče pogosto postavlja na politično plat razvoja.

O metodologiji je spregovoril tudi dr. Janko Pleterski in poudaril, da je sodobno zgodovino še najmanj možno proučevati zgolj s historično metodo in da je pri pisanju takšne sinteze nujen interdisciplinarni pristop. Čeprav so ostale znanstvene panoge pri proučevanju sodobnega razvoja poslužujejo svoje metodologije, je zgodovinar pri svojem delu dolžan njihove ugotovitve historiografsko grupirati in interpretirati. Zato je ponovno poudaril potrebo po čim tesnejšem sodelovanju, ki mora biti v korist vsem zainteresiranim.

Prvi referent o vprašanih periodizacije povojne zgodovine dr. Dušan Bilandžić iz Zagreba je najprej opozoril na vrsto problemov, ki se postavljajo pri tem delu pred raziskovalce in sicer:

a) gre za dogodke iz neposredne preteklosti, pri katerih so posamezniki lahko čustveno prizadeti.

b) mnoge reforme in spremembe se uresničujejo postopoma in jih je težko ovrednotiti.

c) postavlja se vprašanje razmerja med splošno skupno in nacionalno zgodovino.

d) velika neurejenost in nepristopnost arhivskega gradiva.

Glede na to ima raziskovalec v glavnem dve možnosti in sicer, da proučuje konceptualno-normativni razvoj družbe ali pa proučuje uresničevanje sklepov v praksi.

V nadaljevanju referata je podal svojo periodizacijo sestavljeno na osnovi trajnih problemov, ki oblikujejo notranji razvoj in odnos Jugoslavije do zunanjega sveta in sicer:

a) revolucionarno razredni problemi (nevarnost obnove dominacije in eksploatacije je prisotna v različnih oblikah)

b) celotni razvoj Jugoslavije oziroma razvoj materialnih sil

c) nacionalni problem — Jugoslavija je večnacionalna skupnost in vsak narod stopa v različna razmerja z ostalimi etničnimi skupinami

d) vpliv in odnos zunanjega sveta na nas in naš razvoj

Omenjeni problemi že sami po sebi (oziroma njihovo razreševanje) predstavljajo precej jasne časovne mejnike:

1) obdobje državnega centralizma — ta je bil na določeni stopnji revolucionaren, kot trajno stanje pa bi se spremenil v svoje protislovje

2) doba konfliktov s stalinizmom, vračanje h klasičnemu marksizmu in izvorni revolucionarni tradiciji

3) doba pospešenega in mirnega razvoja 1953—1960

4) 1960-71-76 bitka za samoupravljanje in bitka proti centralizmu

Ta časovna razmejitev predstavlja po avtorjevem mnenju začasno tehnično in metodološko napotilo pri opredeljevanju za eno izmed možnih periodizacij.

Sledil je referat Gojka Staniča: »Vprašanje zgodovinske periodizacije z vidika družbene vloge Zveze komunistov Jugoslavije v razdobju 1945-76«. Avtor je svoje proučevanje usmeril na spremembo vloge ZKJ v našem družbeno-političnem razvoju, s čimer je možno opredeliti tudi njen lastni razvoj. Za to lahko uporabimo vrsto kriterijev:

a) stopnja enotnosti ZKJ

b) glavni politični dogodki in obračun z notranjo in zunanjo opozicijo

c) bistvene spremembe družbeno-ekonomskih odnosov na pobudo ZK

d) formalna periodizacija po kongresih

e) pglavitne spremembe v načinu produkcije in v socialni strukturi jugoslovanske družbe

V skladu s temi izhodišči je avtor prišel do podobnih razvojnih mejnikov, kot njegov predgovornik (1945-48, 1948-53, 1953-60, 1960-67/66, 1965/66-71, od 1971 dalje) in menimo, da lahko ti razvojni mejniki izpopolnjeni s posameznimi korekturami, ki jih bo prineslo nadaljnje raziskovanje, tudi obveljajo kot dejanske prelomnice v našem razvoju.

O trenutnem stanju raziskovanja povojnega razvoja v Sloveniji so udeleženci posvetovanja poslušali dva referata. Prvega je pripravila skupina mlajših zgodovinarjev (Marko Čelebić, Martin Ivanič in Božidar Zakrajšek) in je zajemal poročilo o stanju zgodovinskih raziskav povojnega obdobja v Sloveniji in delno poročilo o raziskovalni dejavnosti v tistih panogah, ki jih bo pri raziskovanju novejšega obdobja nujno pritegniti k sodelovanju oziroma bodo njihovi raziskovalni rezultati za zgodovinarje ključnega pomena.

Kljub morda nepopolni oceni je mogoče ugotoviti, da je v raziskovanju povojnega obdobja zlasti v Sloveniji sorazmerno malo storjenega in da se šele v zadnjem času stanje postopoma izboljšuje. Za tak položaj je gotovo več vzrokov od pretežne usmeritve zgodovinarjev na medvojno obdobje in dobo NOB preko pomanjkanja kadrov do čisto praktičnih problemov zaradi slabih materialnih pogojev, majhne časovne oddaljenosti in slabe možnosti objave rezultatov (v nekem realnem času), ki se postavljajo pred potencialne raziskovalce tega obdobja. Vendar se v zadnjem času kaže tudi za to obdobje večji interes ne nazadnje verjetno tudi v zvezi z vso problematiko okrog položaja naših narodnih manjšin in naših odnosov s sosedi sploh. Večje število diplomskih nalog iz tega obdobja prav gotovo kaže na povečan interes za to tematiko med mladimi zgodovinarji in lahko upamo, da bodo vsaj nekateri od njih s tem delom nadaljevali. Važno vlogo bo pri tem delu nosil tudi Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, kjer bo potrebno ukreniti vse potrebno, da se dosedanjsima mladima raziskovalcema pridružijo še novi.

Pregled stanja v raziskovalnih disciplinah, ki bodo morale tesno sodelovati pri nastajanju zgodovinske sinteze, kaže različno podobo, vendar lahko zapišemo, da so na posameznih področjih že nastala pomembna dela, ki koristijo tudi zgodovinarjem. Tu naj poleg ostalih omenimo predvsem delo Inštituta za narodnostna vprašanja, Inštituta za sociologijo, inštitutov pri pravni- ekonomski in politološki fakulteti, zavoda za statistiko, zavoda za planiranje, RTV zavoda in drugih. To delo bo potrebno še razširiti in dobro koordinirati, kar bo moralo prinesiti nove rezultate, ki ne bodo koristili samo posamezni znanosti, ampak vsem skupaj.

Drugi referat izpod peresa dr. Mirka Stiplovska je bil posvečen problematiki arhivskih in drugih virov za obdobje socialistične graditve na Slovenskem po osvoboditvi. Svoje poročilo o stanju arhivskega gradiva je avtor strnil v naslednje ugotovitve:

1) ohranjenega gradiva je sorazmerno veliko, vendar je skoraj v celoti še neurejeno in neškartinano

2) nad gradivom imamo le splošen in mestoma pomanjkljiv pregled

3) že dosednji pregledi odkrivajo precejšnje vrzeli zlasti za prva leta po osvoboditvi, delno pa so fondi tudi razdrobljeni (v zgodovinskih in v operativnih institucijah)

3) velike količine gradiva so še neprevzete, kar velja zlasti za nekatere pomembne republiške forume, medtem ko je glede lokalnih ustvarjalcev položaj ugodnejši

5) v arhive prevzeto gradivo zaradi kadrovskih in prostorskih težav v glavnem še ni arhivsko urejeno in tudi ne škartinano, del gradiva je zaradi neprimerne shrambe izpostavljen hitrejšemu propadanju

6) okrepila se je služba arhivskega nadzora nad gradivom v ustanovah in se razmere v zvezi z njegovim urejanjem izboljšujejo

7) velike količine zelo pomembnega gradiva so še pri ustvarjalcih, tj. v arhivih družbenopolitičnih skupnosti, pravosodnih, gospodarskih in drugih ustanov ter družbenopolitičnih organizacij

8) zaradi prostorskih, kadrovskih in materialnih vzrokov, delno pa tudi zaradi zaupnega značaja gradiva v bližnji prihodnosti ni pričakovati bistvenega izboljšanja glede prevzemanja in urejanja arhivskega gradiva za obdobje socialistične graditve v naših zgodovinskih arhivih.

V nadaljevanju je avtor opozoril še na problem, ki izhaja iz značaja mnogih za zgodovinarja pomembnih fondov, ki so zaradi državne in družbene varnosti nedostopni. Resnejšo oviro predstavlja v tem pogledu tudi arhivski zakon, ki dovoljuje uporabo gradiva šele trideset let po njegovem nastanku, vendar je referent pripomnil, da vodstva arhivov dovolijo uporabljati večino dostopnih fondov že pred potekom te časovne omejitve.

Vse te težave pa ne smejo predstavljati oviro za takojšnje delo, saj tudi za prejšnja obdobja gradivo pogosto ni posebno ugodno zastopano in urejeno, pa je raziskovanje vendarle pokazalo lepe rezultate. Obenem pa je sedaj na razpolago vrsta drugih virov — ustnih, pisanih, magnetoskopskih, stenografskih, časopisov in revij, ki jih je z vztrajnostjo in iznajdljivostjo možno koristno uporabiti za raziskovalno delo.

Ta referat je v diskusiji dopolnil Jože Žontar s prikazom arhivističnega delovanja na področju krajevne zgodovine, kjer je že doseženih nekaj večjih uspehov, čeprav obilica gradiva tudi tu povzroča prostorske in kadrovske težave.

Naj to naše poročilo zaključimo z mislijo, da je posvetovanje svoj osnovni namen doseglo, saj nam je prikazalo stanje, iz katerega bomo morali pri nadaljnjem delu izhajati. Prikazana problematika periodizacije in metodologije, stanje arhivov, število kadrov in materialni položaj mora biti osnova pri bodočem načrtovanju, da ne bi pod vplivom prevelikih ambicij neracionalno trošili sredstva in kadre in ostali pri tem brez zelenega rezultata. Posvet je pokazal, da obstoje realne možnosti za raziskovalno delo na tem področju, četudi ga bo spremljala vrsta težav, ki jim bodo lahko kos kadrovske in materialno dobro zasedene ter medsebojno dobro povezane raziskovalne ustanove.

Božidar Zakrajšek